

TÖRTÉNET-TÖRTÉNET, AVAGY DIÓHÉJBAN AZOKRÓL, AKIK ÉVTIZEDEKIG A KÖZGAZDASÁGI ELMÉLETEK TÖRTÉNETE TANSZÉK ÉLÉN ÁLLTAK

HORVÁTH LÁSZLÓ

A Közgazdasági Elméletek Története Tanszék magyar közgazdász generációk számára jelent maradandó emléket, valamint pályafutásuk indulásának egy jelentős pillérét. Manapság is öröm hallani, hogy a gazdasági, tudományos vagy politikai életben magas pozíciót betöltő személyek örömmel és hálával emlékeznek elmélettörténeti tanulmányaikra, s ezt a nehéz vizsga miatti szorongás felidézése is csupán fűszerezi, de nem árnyékolja be.

A történelme során különböző nevekkkel illetett „Közgáz” egyetem egyik emblemikus intézményének megalapítása és első évtizedeinek működése elválaszthatatlan Mátyás Antal (1923–2016) professzor munkásságától, ezért érdemes pár szóval kitérni e meghatározó egyéniség életpályájára.

Középiskoláit a szombathelyi Premontrei Gimnáziumban, illetve a Faludi Ferenc Gimnáziumban végezte. A második világháború viszontagságos időszakában kezdte meg közgazdaságtudományi tanulmányait a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági Karán. Ekkor kapta azt az indíttatást, amely meghatározta későbbi kutatói és oktatói pályafutását. Itt ugyanis a két világháború közötti időszak egyik legkiválóbb közgazdászának, Heller Farkasnak az előadássorozatát hallgatta, ami meghatározó élmény volt számára, nemkülönben e professzor *Közgazdasági elméletek története* című könyve, amely véglegesen ezen tárgykör felé irányította érdeklődését. Egyetemi tanulmányait azonban a kötelező katonai szolgálat miatt meg kellett szakítania, s három évet töltött hadifogságban. Bármilyen különösnek tűnhet, még e nehéz éveket is ki tudta használni szakmai szempontból, mert zenészi tudását fellépéseken kamatoztatta, s ezért egyfajta előjogként német nyelvű közgazdasági szakkönyvekhez is hozzájutott. Amikor 1948-ban hazatért, a Műegyetem Közgazdasági Karát már megszüntették, ezért az újonnan alakult Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen fejezhette be tanulmányait. A diploma megszerzését követően a Közgazdaságtudományi Intézetbe került tudományos kutatóként. Ez az intézmény az akkori viszonyokhoz képest viszonylag szabad kutatói légkört biztosított, ahol olyan személyiségek dolgoztak, mint Varga István, Rácz Jenő, Kosáry Domonkos. Itt főnöke, a neves közgazdász, Erdős Péter jóváhagyásával megkezdhette a közgazdasági elméletek történetének kutatását. Ezidőtájt már az egyetemi oktatásba is bekapcsolódhatott, s ennek keretében megírta az elmélettörténet tantárgy első jegyzetét, amely a kezdetektől az akkor modern nyugati elméletekig ad kritikai áttekintést.

Miután a Közgazdasági Intézetet felszámolták, Mátyás Antal 1953-ban került egyetemünkre, ahol a Politikai Gazdaságtan Tanszéken belül megszervezett egy elmélettörténeti munkacsoportot, amely 1970 augusztusában önállósult, s ezzel létrejött a Közgazdasági Elméletek Története Tanszék, amelynek évtizedeken át, 1995-ig vezetője volt. A tantárgy kezdetben csak a két elméleti szakon (politikai gazdaságtani, valamint a tanári) volt kötelező, 1956 ősztől azonban az egyetem összes hallgatójának kötelező lett. Sokak véleménye szerint a szocializmus évtizedeiben

az egyetemünk hallgatói az elméletörténet tantárgynak köszönhetően ismerték meg a kortárs főáramú elméleteket, és így váltak kommunikációképesé a nyugati kollégákkal. Ezen évtizedek meghatározó két elméletörténet tankönyve *A korai közgazdaságtan története*, valamint *A modern közgazdaságtan története*, mindkettő Mátyás professzor tollából. Az előbbi hat kiadást ért meg, s a merkantilizmustól tekinti át a nézetrendszerek alakulását a marginalista forradalmat megelőző időkig, különös tekintettel a klasszikus gondolkodókra. Az utóbbit három alkalommal adták ki, és az 1870 utáni elméleti fejleményekkel foglalkozik. A kötet 14 fejezete a marginalista forradalommal kezdődő korszaktól indulva magában foglalja a 20. század egészének főbb elméleti irányzatait. A közgazdaságtan fejlődésének fő vonalán túl – marginalista forradalom, neoklasszikus egyensúlyelméletek, keynesi fordulat, monetarizmus – a kötet kitér többek között a gazdasági folyamatok történeti lefolyását és az intézmények hatását figyelembe vevő egyes közgazdasági irányzatokra, az osztrák iskola nézeteire, a gazdasági növekedés elméleteire is. A mű 1980-ban angol nyelven is megjelent, minek folytán több külföldi folyóiratban kapott méltatást. Mátyás Antalt a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta 1990-ben, rendes tagjává pedig 1995-ben.

Az alapító nyugdíjba vonulása után a tanszék vezetését Bekker Zsuzsa (1941–2015) vette át 1995-ben, s ezzel egy új, felívelő kutatási és oktatási tevékenység vette kezdetét, s ennek megalapozása érdekében egy, a tanszék keretein túlmenő, nagy létszámú, együttműködő, kreatív és motivált alkotógárda került kialakításra. Az új vezető igen magas színvonalú és széleskörű tapasztalatokkal rendelkezett a közgazdasági elmélet, gyakorlat és oktatás terén, s ez megalapozta az elkövetkezendő évtizedek eredményeit.

Bekker Zsuzsa pályafutását az Országos Tervhivatalban kezdte, ahol a kvantitatív módszerek és az empirikus kutatások terén szerzett széleskörű tudását kamatoztatta, amelyre nagyrészt Bródy Andrással és Jánossy Ferencsel való korábbi szakmai együttműködése révén tett szert, s ennek eredménye számos elismert publikációban öltött testet. Oktatói tevékenységének kezdete is Bródy Andrásához köthető, mivel az ő meghívására vállalt tanári állást a Zambiai Egyetemen, ahol 1979 és 1983 között közgazdaságtant tanított. Később magas szintű gazdaságpolitikai tevékenységet végzett Genfben, ahol az ENSZ Fejlesztési Program európai irodájának főmunkatársa volt. Ezek után a Pénzügyminisztérium, illetve a Központi Statisztikai Hivatal intézményeiben dolgozott. Tudományos munkásságáért 1995-ben az MTA doktora fokozatot kapta meg.

Amikor a Közgazdasági Elméletek Története Tanszék vezetését átvette, az ottani oktatói és kutatói tevékenységet annak tudatában kellett átszerveznie, hogy a rendszerváltás után az elméletörténet oktatásnak már nem az volt a fő szerepe, hogy megismertesse a diákokat a főáramú közgazdaságtannal, hiszen már megindult a korszerű mikro- és makroökonómia, valamint a nemzetközi és összehasonlító közgazdaságtan oktatása. Ebből adódóan egy olyan kutatói és oktatói víziót alakított ki és teremtett hozzá egy, a feladatot ellátni képes csapatot, amely a korábbi alapvető közgazdasági gondolati irányokat és mérőföldköveket a hajdani elméletörténet-formáló fő szerzők eredeti gondolatai és saját műveik alapján mutatja be. Az ebben a szellemben végzett kutató- és alkotótevékenység első fő gyümölcse a *Gazdaságelméleti olvasmányok. 1. Alapművek, alapirányzatok* című kötet volt.

A tankönyvként és szakkönyvként egyaránt használható mű alapkoncepcióját a felépítése is jól jelzi. A főáramú közgazdasági gondolkodás öt alapvető korszakának (preklasszikus, klasszikus, marginalista, ill. neoklasszikus, keynesi valamint monetarista, ill. újklasszikus) szentelt egy-egy fejezet mindegyike az irányzat általános jellemzőit bemutató résszel indul, majd a leg-

kiemelkedőbb gondolkodók leglényegesebb műveiből vett szemelvények magyar fordításaival folytatódik, és a szerzők életét és munkásságát bemutató ún. arcélekkel zárul.

A kötet mintegy 60 alpműből tartalmaz részleteket, melyek szerzői Arisztoteléstől indulva a ma is élő Nobel-díjas Lucasig ívelnek. Több mű korábban még soha nem jelen meg magyarul (pl. fontos Quesnay, Marshall, Jevons, Keynes, Walras írások). Mintegy 40 szerző életművéről olvashatunk összefoglalást, valamint műveiket tartalmazó és a velük foglalkozó bibliográfiát.

A főáramú közgazdasági elmélet formálódásának áttekintése volt a célja annak a kötetnek is, amely ezt a szellemtörténeti ívet a közgazdasági Nobel-díjasok életének és munkásságának bemutatásán keresztül vázolja fel a díj alapításától a mű 2004-es megjelenéséig (*Közgazdasági Nobel-díjasok 1969–2004*). A Sveriges Riksbank (a Svéd Központi Bank) 1968-ban hozta létre közgazdaság-tudományi díját Alfred Nobel emlékére, melyet a Svéd Tudományos Akadémia ítél oda minden évben a Nobel által alapított, s 1901 óta adományozott díjjal azonos elvek alapján. 2004-ig 55 kiemelkedő tudós nyerte el a magas kitüntetést. Életpályájuk elemzése egy modernkori elmélettörténet keresztmetszetét körvonalazza. A kötet tanulmányai azon túl, hogy leírják a tudósok életútját, tudományos eredményeiket, bemutatják díjazott tevékenységük beágyazását is a tudományterület fejlődésébe, valamint megadják főbb írásaik és a róluk írt irodalom bibliográfiáját. A tanulmányokat a tanszék kollektíváját jócskán meghaladó alkotógárda, a tanszék alkotói „holdudvarába” a tanszékvezető által bevont 49 neves magyar szerző készítette.

Bekker Zsuzsa azonban nem csupán a nemzetközi főáram feldolgozását és oktatását tűzte ki célul, hanem ezt a magyar elmélettörténet vonatkozásában is megtervezte és megvalósította. Az általa létrehozott munkacsoport hosszú távú, szorgos és együttműködő munkájának egyik fő gyümölcse a *Gazdaságelméleti olvasmányok. 2. Magyar közgazdasági gondolkodás (a közgazdasági irodalom a kezdetektől a II. világháborúig)* című kötet.

A könyv, a sorozat első kötetéhez hasonlóan, eredeti gazdasági írásokat tartalmazó szövegyűjtemény, magyarázó tanulmányokkal, a legfontosabb gondolkodók életművét bemutató rövid arcélekkel és bibliográfiai kiegészítésekkel. A kötet Kautz 1868-ban megjelent magyar eszméletörténeti műve óta az első olyan kiadvány, mely átfogóan és szisztematikusan tárgyalja a magyar gazdasági gondolkodás alakulását. A könyv 12 magyarázó tanulmányt, mintegy 70 szerzői arcélt közöl, 130 műből tartalmaz részleteket; a szövegek közül több muzeális értékű kiadvány része vagy első magyar nyelvű megjelenés. E tekintetben külön köszönet illeti egyetemünk könyvtárának dolgozóit, akik szakértelmükkel és segítőkészségükkel lehetővé tették a kötet megjelenését, a páncélszekrények mélyeiről kezünkbe adva a kutatásunk szempontjából fontos, több száz éves kiadványokat. A *Gazdaságelméleti olvasmányok* ezen második kötete felépítésében az első kötetet követi: Az egyes korszakokat bemutató fejezetek (a Kautz Gyula által megalapozott, a XIX. század második feléig terjedő korszakolást Bekker Zsuzsa által kiegészítve: A közgazdasági irodalom kezdetei, Reformkor, Kiegyezéskor és századvég, valamint Közgazdaságtan a két világháború között) szintén tartalmaznak egy-egy bevezető tanulmányt, eredeti szemelvényeket és arcéleket. Mindez kiegészül egy ugyanilyen szerkezetű ötödik fejezettel, amely a magyar közgazdasági gondolkodásra ható nemzetközi irányzatokat mutatja be. Az első kötethez hasonlóan itt is számos szemelvény ezen kiadvány számára került első alkalommal fordításra, különösen az első fejezetben, ahol sokszor kellett latin és német eredetiből fordítani. Az előszóban Bekker Zsuzsa megemlíti azt a különös tényt, hogy a korai, tipikusan XVIII. századi szövegek fordításai korszerűbbnek hatnak, mint a későbbi, XIX–XX századiak, hiszen az előbbieket közvetlenül a modern magyar nyelvre kerültek átültetésre.

A hazai közgazdasági eszmetörténet kutatása tovább folyt, s ennek gyümölcse a *Magyar Közgazdasági Klasszikusok* kilenckötetes sorozata, melyben megtalálhatjuk Berzeviczy Gergely, Gróf Iktári Bethlen Domonkos, Kossuth Lajos, Kautz Gyula, Heller Farkas és Navratil Ákos legfontosabb gazdasági írásait. Ezen kötetek közül különösen kettőnek a megjelentetését tekintette Bekker Zsuzsa a szívügyének.

Az első a magyar és az egyetemes közgazdasági eszmetörténet sajátos ötvözetét megtestesítő, s egyben a tanszék által megvalósított egyik legfontosabb munka Kautz Gyula német nyelvű, *A nemzetgazdaságtan és irodalmának történeti fejlődése* című elmélettörténeti művének magyarra fordítása. Hatalmas tudományos és szervezői munkát igényelt létrehozni és jóindulatú szigorral vezetni azt a részben tanszéki, részben külső tagokból álló csapatot, amely megbirkózott a nem mindennapi feladattal: a gót betűs, XIX. századi, mai szemmel nézve nehézkes stílusú német szöveget az eredetihez méltó színvonalon magyarra fordítani. Bekker Zsuzsa a későbbiekben gyakran felemlgette, hogy e sorok írójával együtt megbirkózott azzal a mondattal, amely az egyik oldal alján kezdődött, folytatódott a teljes következő oldalon, és a harmadik oldal tetején ért véget, s a mellékmondati szórendnek köszönhetően egy többszörösen egymásba ágyazott függvényhez volt hasonlatos.

A *Magyar Közgazdasági Klasszikusok* sorozat Bekker Zsuzsa által leginkább kedvelt másik kötete s egyben régóta dédelgetett álmának teljesülése az a mű, amelynek címéül figyelemfelkeltő, jó értelemben vett provokatív szándékkal Orczy Lőrincz egyik verssorát választotta: *Illik-e magyarhoz csalfa kereskedés?* Ez a régi, XVII–XVIII. századi magyar szak- és szépirodalomból vett gazdasági témájú szemelvények érdekes gyűjteménye.

Bekker Zsuzsa nemcsak a tantermek, konferenciák és könyvek világában volt aktív: a bürokrácia sokfejű sárkányával kitartóan megküzdve végül is sikerült elérnie, hogy márványtábla örökítse meg Navratil Ákos emlékét a szülőházán.

Bekker Zsuzsa haláláig nagy odaadással végezte kutató és oktató munkáját professor emeritaként is, miután nyugdíjba vonult. A nagy pedagógus, tudós és tudományszervező halála megrázó veszteség volt a tanszékhez bármilyen fokon kötődő kollektíva számára mind érzelmileg, mind pedig szakmailag. Emlékére kollégái kiállítást rendeztek, valamint konferenciát szerveztek Kautz Gyulának a főbb hazai gazdaságelméleti teljesítményeket minősítő kifejezését alkalmazva *Az ezüst pillanatok nyomában* címmel, melynek alapján azonos címmel konferenciakötet is kiadásra került.

A hajdani Elmélettörténet Tanszék 2014 óta jelentősen lecsökkentett állománnyal dolgozik, 2016 óta Közgazdasági Elméletek Története Központ néven. Működése nagyban köszönhető az egykori tanszéki kollégák további áldozatos munkájának.

FÜGGELÉK:

A Közgazdasági Elméletek Története Tanszék legfontosabb kiadványai:

Mátyás Antal: *A korai közgazdaságtan története*

Aula Kiadó, Budapest, hat kiadás, 129 o.

Mátyás Antal: *A modern közgazdaságtan története*

Aula Kiadó, Budapest, 1993, 1996, 1999. 671 o.

Mátyás Antal (szerk.): *Magyar közgazdászok a két világháború között*

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 256 o.

- Heller Farkas: *A közgazdasági elmélet története*
(Utószó: Bekker Zsuzsa) Reprint kiadás, Aula Kiadó, Budapest, 2001. 603+4 o.
- Bekker Zsuzsa (szerk.): *Gazdaságelméleti olvasmányok. 1. Alapművek, alapirányzatok*
Aula Kiadó, Budapest, 2000. Második kiadás: 2002. 639 o.
- Bekker Zsuzsa (szerk.): *Gazdaságelméleti olvasmányok. 2. Magyar közgazdasági gondolkodás (a közgazdasági irodalom kezdeteitől a II. világháborúig)*
Aula Kiadó, Budapest, 2002. 850 o.
- Kossuth gazdasági írásai*
(Szerk.: Bekker Zsuzsa, munkatársak: Frenkel Gergely és Szarka Judit) Aula Kiadó, Budapest, 2002. 511 o. I. gr. B.D.: *A' Nemzeti Jól-létről*
(Reprint kiadás) Aula Kiadó, Budapest, 2003. 95+I o.
- Bekker Zsuzsa (szerk.): *Tantörténet és közgazdaságtudomány*
Aula Kiadó, Budapest, 2003. 420 o.
- Kautz Gyula: *A nemzetgazdaságtan és irodalmának történeti fejlődése*
(A kötetet gondozta és a Kautz Gyula, az eszmetörténet-író c. zárótanulmányt írta: Bekker Zsuzsa. Német eredetiből fordította: Bródy András, Frenkel Gergely, Hild Márta, Horváth László) Aula Kiadó, Budapest, 2004. 582+28+16 o.
- Kautz Gyula: *Államgazdaság- vagy pénzügytan*
(Reprint kiadás Bekker Zsuzsa utószavával.) Aula Kiadó, Budapest, 2004. 371+13 o.
- Bekker Zsuzsa (szerk.): *Közgazdasági Nobel-díjasok, 1969–2004*
KJK–Kerszöv, Budapest, 2005. 928 o.
- Berzeviczy Gergely: *A közgazdaságról*
(Fordította: Gaál Jenő (1902). A bevezető tanulmányt írta és a fordítást a latin eredetivel egybevetve korszerűsítette: Horváth László) Aula Kiadó, Budapest, 2006. 130 o.
- Heller Farkas: *Etikai tudomány-e a közgazdaságtan?*
(Szerk., szövegválogatás, bevezető tanulmány: Madarász Aladár) Aula Kiadó, Budapest, 2006. 302 o.
- Navratil Ákos: *Régi igazságok és új elméletek a közgazdaságtanban*
(Szerk., szövegválogatás, bevezető tanulmány: Hild Márta) Aula Kiadó, Budapest, 2007. XLVII+330 o.
- „*Illik-e magyarhoz csalfa kereskedés?*” 17. és 18. századi magyar nyelvű gazdasági irodalom
(Szerk., a szövegeket válogatta, a bevezető és zárótanulmányt írta: Bekker Zsuzsa) Aula Kiadó, Budapest, 2008. XLI+340 + VIII o.
- Az ezüst pillanatok nyomában. Tanulmányok Bekker Zsuzsa emlékére.* (Szerk. Hild Márta és Madarász Aladár) Kronosz Kiadó, Pécs, 2017, 300 o.